

บทที่ 1

บทนำและวัตถุประสงค์

1.1 หลักการและเหตุผล

โครงการขยายผลโครงการหลวงฯ ชุมชนน้อย ตั้งอยู่ในอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ภูเขาที่มีระดับความสูงเฉลี่ย 1,100 เมตรจากระดับน้ำทะเลและมีอากาศหนาวเย็น โดยครอบคลุมพื้นที่ 19 หมู่บ้าน 547 ครัวเรือน ประชากร 3,193 คน และยังคงมีการลักลอบปลูกฝิ่นในพื้นที่ เกษตรกรชนเผ่ากะเหรี่ยงดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวนาและข้าวไร่ และมีรายได้ครัวเรือนจากพืชทางเลือกเดียว คือ กาแฟ อราบิก้าที่เพิ่งจะให้ผลผลิตในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา และมีรายได้เสริมเล็กน้อยจากงานหัตถกรรม ชุมชนบ้านชุมชนน้อยประสบปัญหาข้าวไม่พอเพียงต่อการบริโภค และต้องตัดไม้แผ้วถางป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ในระบบไร่หมุนเวียนเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ การที่ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลในพื้นที่ภูเขาทำให้การเข้าถึงการบริการสาธารณสุขโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูฝนเป็นไปด้วยความยากลำบาก

การดำเนินโครงการขยายผลโครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาพื้นที่ปลูกฝิ่นอย่างยั่งยืนระยะที่ 1 ประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ คือ (1) การพัฒนาอาชีพและการตลาด (2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาสังคม (3) การพัฒนากระบวนการชุมชนเพื่อแก้ปัญหายาเสพติด และ (4) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดำเนินโครงการฯ ในระยะที่ 1 มุ่งสร้างความเชื่อมั่นให้เกษตรกรในการรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิตข้าว และสร้างรายได้ของครัวเรือนด้วยพืชทดแทนฝิ่น คือ กาแฟ พืชตระกูลถั่ว ให้เห็นผลเชิงประจักษ์เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพาะปลูกและลดการปลูกฝิ่น พร้อมทั้งส่งเสริมการปลูกพืชผักและการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน ในส่วนของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝก ปลูกป่าและกำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ และการสร้างฝายชะลอน้ำ

ผลการประเมินโครงการฯ ระยะที่ 1 พบว่า พื้นที่ปลูกฝิ่นในฤดูกาลเพาะปลูกปี 2552/2553 ที่มีจำนวน 754.18 ไร่ ลดลงเหลือ 522.79 ไร่ในฤดูกาลเพาะปลูกปี 2554/2555 คิดเป็นร้อยละ 30 (สำนักงานปปส. และสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2555) อย่างไรก็ตามแม้พื้นที่ปลูกฝิ่นลดลงแต่จำเป็นต้องพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนให้มีความมั่นคงในด้านผลผลิตข้าวที่เพียงพอต่อการบริโภค และการตลาดของผลผลิตกาแฟที่เป็นพืชทางเลือกทดแทนการปลูกฝิ่นที่มีผลผลิตเพิ่มขึ้นจาก 2,130 กิโลกรัมในปี 2554/2555 เป็น 21,000 กิโลกรัม ในปี 2555/2556 และผลผลิตคาดการณ์ในปี 2556/2557 จำนวน 47,035 กิโลกรัม ประกอบแรงกดดันจากภายนอกที่จะเผชิญในอนาคต เช่น ผลกระทบของการเปิดเสรีทางการค้า (FTA) ทั้งในระดับภูมิภาคอาเซียนและข้อตกลงระดับทวีปกับประเทศคู่ค้าที่สำคัญ การแปรปรวนของภูมิอากาศที่อาจส่งผลกระทบต่อผลผลิตเกษตรบนพื้นที่สูง ระดับการศึกษาของเกษตรกร และความแตกต่างของวัฒนธรรมชุมชนชาวเขา

นอกจากนี้ การดำเนินโครงการฯ ระยะที่ 2 ในส่วนของแผนงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กำหนดให้มีการส่งเสริมการสร้างรายได้ให้กับชุมชนที่อนุรักษ์เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่า (reclaim) และการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมีส่วนร่วม จึงต้องมีการศึกษามาตรการด้านเศรษฐศาสตร์และสังคมในการสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำทั้งในระดับแปลงเพาะปลูกของเกษตรกรและป่ารอบชุมชน ตามแนวคิดการตอบแทนคุณระบบนิเวศชุมชนใน

ฐานะผู้ให้บริการด้านสิ่งแวดล้อม ที่ควรได้รับการสนับสนุนการทำหน้าที่พิทักษ์รักษาป่าต้นน้ำ จากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลางน้ำและปลายน้ำ ที่ได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจากป่าต้นน้ำ

ดังนั้น ชุดโครงการวิจัยจึงมุ่งเน้นการศึกษาในลักษณะการวิจัยเพื่อสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ (Area-Based Research Program) ในโครงการขยายผลฯ ขุนตั้นน้อย มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาชุดความรู้และนวัตกรรมด้านการเกษตรและการอนุรักษ์นิเวศป่าต้นน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภูมิสังคมชุมชนกะเหรี่ยง ในการพัฒนารายได้และความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนภายใต้ระบบการใช้ทรัพยากรที่ดินป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชนที่อาศัยอยู่ในแหล่งต้นน้ำอย่างยั่งยืน พัฒนาต้นแบบระบบการผลิตพืชอาหารหลัก เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารและการเสริมสร้างรายได้แก่ครัวเรือนจากพืชทางเลือกที่ทดแทนฝิ่น ภายใต้ระบบการผลิตอาหารปลอดภัยและเป็นมิตรต่อระบบนิเวศต้นน้ำ โดยมีแนวทางการวิจัย ประกอบด้วย การทดสอบพันธุ์ข้าวนาที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่สูงที่มีภูมิอากาศหนาวเย็น การทดสอบชนิดถั่วที่เหมาะสมในระบบหมุนเวียนร่วมกับข้าวนาเพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดินและสร้างพืชอาหาร การศึกษาพืชทางเลือกที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร การอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชท้องถิ่นและพืชสมุนไพร และแรงจูงใจการลดการตัดไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อการปลูกข้าวไร่ในระบบไร่หมุนเวียน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในกระบวนการวิจัยหาทางแก้ไขร่วมกัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อทดสอบเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิตข้าวนาบนพื้นที่สูง
- 2) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ ฟื้นฟู การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและพืชท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 3) เพื่อศึกษาชนิดพืชทางเลือกเพื่อการเสริมสร้างรายได้ของชุมชน
- 4) เพื่อศึกษามาตรการสร้างแรงจูงใจการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าต้นน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

วัตถุประสงค์	ขอบเขตการศึกษา
1) เพื่อทดสอบเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิตข้าวนาบนพื้นที่สูง	- ทดสอบวิธีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวท้องถิ่นที่ตรงกับเกษตรกร - ทดสอบพันธุ์ข้าวที่ต้านทานความหนาวเย็นและเหมาะสมกับพื้นที่สูงร่วมกับเกษตรกร
2) การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและพืชท้องถิ่น	- สสำรวจพืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านที่ชุมชนใช้ดูแลสุขภาพเบื้องต้น - ประเมินปริมาณการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านของชุมชน - เผยแพร่องค์ความรู้และสนับสนุนการใช้ประโยชน์สมุนไพรและยาพื้นบ้านชุมชน - ทดสอบการเพาะขยายพันธุ์เพื่อเพิ่มปริมาณพืชท้องถิ่นและพืชสมุนไพรที่มีศักยภาพ

วัตถุประสงค์	ขอบเขตการศึกษา
3) การศึกษาชนิดพืชทางเลือกเพื่อการเสริมสร้างรายได้ของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - สำรวจสภาพพื้นที่และความสนใจของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย - ศึกษาชนิดถั่วที่เหมาะสมในระบบหมุนเวียนร่วมกับข้าวนาบนพื้นที่สูง - ทดสอบระบบเขตกรรมของพืชร่วมกับเกษตรกรและศึกษาการตลาดของพืชทางเลือก - ประเมินการยอมรับเทคโนโลยีการผลิตพืชทางเลือกของเกษตรกร
4) การศึกษามาตรการสร้างแรงจูงใจการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าต้นน้ำ	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาประเภทแรงจูงใจการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้รอบชุมชน - ศึกษาความเต็มใจการตอบแทนคุณระบบนิเวศป่าต้นน้ำของภาครัฐและภาคเอกชน - ทดสอบระบบการจ่ายค่าตอบแทนคุณระบบนิเวศให้ชุมชนต้นน้ำ - ศึกษาการจัดการด้านสถาบันของการบริหารค่าตอบแทนคุณระบบนิเวศ

